

Profesor Zbigniew Radwański 1924-2012

Dnia 2 stycznia 2013 r., podczas żałobnego posiedzenia Senatu UAM i Rady Wydziału Prawa i Administracji w Westybulu Auli Uniwersyteckiej społeczność akademicka pożegnała zmarłego dnia 20 grudnia 2012 r. profesora zwyczajnego doktora Zbigniewa Radwańskiego, wybitnego prawnika, powszechnie uznany autorytet w dziedzinie prawa prywatnego, współtwórcę współczesnej polskiej cywilistyki, najwybitniejszego przedstawiciela poznańskiej szkoły prawa cywilnego. Praca naukowa była Jego pasją i niemal do ostatniej chwili swego życia tej pracy się poświęcał.

Profesor Zbigniew Radwański godnie i szczególnie znacząco zasłużył się Rzeczypospolitej Polskiej. Przez kilkadziesiąt lat aktywności zawodowej pisał swym działaniem karty historii wielu polskich instytucji, zwłaszcza Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Polskiej Akademii Nauk, Rady Legislacyjnej przy Prezesie Rady Ministrów, Komisji Kodyfikacyjnej przy Ministrze Sprawiedliwości i Wydawnictwa C.H. Beck. Jego osiągnięcia naukowe i wiedza przekazywana kolejnym pokoleniom prawników budziły podziw i uznanie oraz budowały ogromny autorytet, jakim cieszył się powszechnie. Podejmujący próbę syntetycznego ujęcia Jego działań i olbrzymiego dorobku musi mieć świadomość, że będzie ona ułomna¹.

Zbigniew Radwański urodził się 31 sierpnia 1924 r. w Chojnicach, na Pomorzu. Jego ojciec, Mieczysław Radwański, był notariuszem, uczestnikiem kampanii wrześniowej. W czasie okupacji, jako kilkunastoletni chłopiec, przyszedł profesor uczył się i ciężko pracował fizycznie, w Generalnej Guberni i w Niemczech. Deportowany z Warszawy po Powstaniu Warszawskim został przymusowo zatrudniony w tartaku, w Policach k/Szczecina.

* Prof. UAM dr hab. Adam Olejniczak, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

¹ Tekst powstał przy wykorzystaniu informacji zawartych w „Słowie wstępnym”, przygotowanym przez Komitet Redakcyjny, uczniów i przyjaciół Profesora do publikacji *Problemy kodyfikacji prawa cywilnego. Studia i rozprawy*. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Zbigniewa Radwańskiego, pod red. S. Sołtysińskiego, Poznań 1990, oraz niepublikowanych opracowań: autorstwa prof. dr hab. J. Panowicz-Lipskiej i prof. dra hab. J. Napierały, rekomendujących Profesora do Nagrody Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego, autorstwa prof. dra hab. Romana Budzinowskiego, wspominającego Profesora podczas uroczystego pożegnania na posiedzeniu Senatu i Rady Wydziału Prawa i Administracji UAM w dniu 2 stycznia 2013 r. oraz tekstu laudacji wygłoszonej przez prof. dra hab. Andrzeja Zielińskiego w związku z wyróżnieniem prof. Radwańskiego „Palmae Universitatis Studiorum Posnaniensis”.

Jak wspominał, sprzyjało mu szczęście, ponieważ nie stracił życia na skutek kilkukrotnych ciężkich alianckich nalotów bombowych. Miały one za cel, sąsiadującą z barakami, w których byli zakwaterowani robotnicy przymusowi, fabrykę chemiczną w Policach, produkującą benzynę syntetyczną, a także pobliskie Peenemünde, gdzie w ośrodkach doświadczalnych były prowadzone próby prototypów samolotów i nowych broni lotniczych, w tym budowa bezpilotowego samolotu-pocisku, znanego później pod nazwą V-1 oraz budowa rakiety pionowego startu, znanej później jako V-2.

Po zakończeniu wojny na rowerze wrócił do Chojnic, gdzie przez władze wojskowe został zmobilizowany i wcielony na kilka miesięcy do straży pożarnej. Cały czas nie zaniedbywał jednak nauki i maturę zdał jeszcze we wrześniu 1945 r. w Stargardzie Gdańskim. Na studia wybrał Poznań. Na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego studia prawnicze ukończył w 1948 r. Od 1949 r. podjął pracę naukową na poznańskiej uczelni i na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (w tym czasie uczelnia i wydział zmieniły nazwy) pracował aż do przejścia na emeryturę w 1994 r., obejmując kolejno stanowiska od asystenta do profesora zwyczajnego (tytuł profesora zwyczajnego uzyskał w 1977 r.).

Dla zdobycia odpowiedniej wiedzy prawniczej i jak sam twierdził, niejako z ostrożności, gdy w tych trudnych czasach nie mógł kontynuować pracy na uczelni, zdecydował się na aplikację sądową (1948-1950), a następnie także aplikację adwokacką (1951-1954). Odbił wiele staży oraz prowadził badania i wykłady w zagranicznych ośrodkach naukowych, m.in. we Fryburgu Bryzgowijskim, Paryżu, Berlinie, Bonn, Hamburgu, Monachium i Münster.

Spośród wielu stanowisk i funkcji publicznych pełnionych przez prof. Zbigniewa Radwańskiego niektóre wyróżniają się szczególnie. Był pierwszym kierownikiem nowo powstałego na Wydziale Prawa i Administracji UAM Zawodowego Studium Administracji, następnie prodziekanem (1965-1966) i przez dwie kadencje dziekanem Wydziału Prawa i Administracji UAM (1966-1972), a następnie w latach 1982-1984 rektorem Uniwersytetu. To ostatnie stanowisko wieńczyło Jego karierę uniwersytecką, ale przysporzyło mu też wielu ogromnych problemów. Podjął się tej funkcji w niezwykle trudnym okresie stanu wojennego, po uzyskaniu zgody wszystkich dziekanów Uniwersytetu. Ta decyzja i dalsze działania wymagały od Profesora ogromnej odwagi i były przejawem cechującej go zawsze odpowiedzialności, która zapewniała mu szacunek i uznanie, którym cieszył się w społeczności akademickiej. Profesor Radwański bardzo umiejętnie wywiązał się z tych trudnych obowiązków. Decydował bardzo pragmatycznie, a wielu studentów i pracowników Uniwersytetu zawdzięczało mu skuteczną ochronę przed zagrożeniami związanymi z działaniami podejmowanymi przez aparat stanu wojennego. Bywało, że musiał stawiać na szali cały swój autorytet, groził dymisją. Po latach podkreślał, że był to Jego obowiązek.

Poza macierzystą uczelnią, wyróżnić należy działalność w ramach struktur Polskiej Akademii Nauk (członek korespondent PAN – 1986, członek rzeczywisty PAN – 1991). Profesor zorganizował i potem kierował Oddziałem w Poznaniu Instytutu Państwa i Prawa PAN (1973-1982), a następnie kierował Zespołem Prawa Rodzinnego tej placówki (do 1990), był też zastępcą przewodniczącego, następnie przewodniczącym Komitetu Nauk Prawnych PAN (1993-1996) oraz wiceprezesem PAN w latach 1993-1995. Szczególnie odznaczają się też funkcje związane z procesem tworzenia prawa. Profesor Zbigniew Radwański przez wiele lat przewodniczył Radzie Legislacyjnej przy Prezesie Rady Ministrów (1986-1992), a następnie kierował pracami Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego przy Ministrze Sprawiedliwości, jako jej przewodniczący w latach 1997-2010.

Nie można też pominąć znaczenia, jakie dla wydawnictw naukowych miało sprawowanie przez prof. Radwańskiego funkcji redaktora naczelnego w kilku znakomitych, zasłużonych dla nauki i praktyki prawniczej czasopismach. W latach 1981-1990 kierował najstarszym polskim czasopismem prawniczym, jakim jest „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”. Następnie sprawował też funkcję redaktora naczelnego „Przeгляdu Legislacyjnego” (w latach 1998-2006), „Orzecznictwa Sądów Polskich” (1997-2012) oraz „Studiów Prawa Prywatnego” (2006-2012).

Profesor Zbigniew Radwański w pierwszej kolejności był jednak nauczycielem akademickim. Ceniony dydaktyk, nigdy nie musiał zaznać przykrego uczucia, jakie rodzi u wykładowcy wejście do pustawej sali. Wymagający wobec studentów, jak sam podkreślał, nie stosował taryfy ulgowej podczas egzaminowania. Bardzo cenił czas, powierzone sobie i innym obowiązki konsekwentnie egzekwował, a sam nigdy nie popadał w zwłokę z ich wykonaniem. Nie pisał sążnistych opinii i recenzji, były one zawsze świetnie zbudowane, zwięźle charakteryzujące kwestie o najistotniejszym znaczeniu dla dokonania rzetelnej oceny osoby lub dzieła. W ten sposób przejawiała się Jego umiejętność szybkiego podejmowania decyzji oraz bardzo zrozumiałego, precyzyjnego i jednoznacznego formułowania myśli. Jego analizy były zawsze nadzwyczaj rzetelne, a prezentowane tezy wyczerpująco uzasadnione. Bardzo cenił przy tym dyskurs naukowy i zachęcał do przekonania go do zmiany swojego stanowiska. Jego krytyka bywała ostra, jednak nie miała nigdy wrogiego celu, miała pomóc. Zwracał uwagę na odpowiedzialność za słowo. Nie był płomiennym mówcą, ale wykłady i seminaria prowadził bardzo metodycznie, komunikatywnie, z ogromną znajomością poruszanych zagadnień.

Jako zwierzchnik i współpracownik umiejętnie kierował swoim zespołem ludzi, narzucając bardzo intensywne tempo realizacji kolejnych zadań. W krótkich chwilach wytchnienia od pracy lubił porozmawiać o zdarzeniach „z pierwszych stron gazet” lub z dnia codziennego uczelni. Cenił i konfrontował informacje pochodzące z różnych źródeł. Dotyczyło to także pracy naukowej. Tradycją poznańskich cywilistów było zawsze prowadzenie badań uwzględniających dorobek kolegów z innych krajów, zwłaszcza

Francji i Niemiec. Profesor Radwański cenił wyjazdy do zagranicznych ośrodków naukowych, wielokrotnie z nich korzystał oraz niezmiennie zachęcał swoich współpracowników i uczniów do utrzymywania więzi z uczonymi z innych krajów i podejmowania wspólnych badań. Jak tylko mógł, ułatwiał tę współpracę. Na początku lat 70. ubiegłego wieku na Wydziale Prawa i Administracji UAM w Poznaniu dzięki Jego kontaktom udało się zorganizować pierwsze pobyty polskich studentów i młodych naukowców we Francji, w Grenoble. Jaką wagę przywiązywał do konieczności „otwarcia na świat” każdego naukowca, niech będą słowa wypowiedziane do mnie, wówczas dwudziestodwuletniego asystenta, po roku mojego zatrudnienia: „Panie Adamie, pan jest taki młody, że dobrze by było, aby trochę rozejrzał się pan po świecie”. I jeszcze napisał listy polecające! Nic dziwnego, że następnie dyskwalifikował prace naukowe, które abstrahowały od zagranicznych źródeł, nie uwzględniały rozwiązań prawnych i wyników badań spoza Polski.

Jeżeli w dwóch zdaniach określić przedmiot działalności naukowej Zbigniewa Radwańskiego, to należy wskazać, że rozpoczął on badania naukowe nad historią prawa, następnie poświęcił się badaniu obowiązujących systemów prawnych, aby wreszcie przez ostatnie lata Jego badania naukowe zdominowało tworzenie projektów nowych aktów normatywnych, ze szczególnym uwzględnieniem prac poświęconych wdrożeniu prawa Unii Europejskiej i przygotowaniu projektu nowego kodeksu cywilnego. Jednocześnie trzeba zauważyć, że w dobie wąskich specjalizacji, wszechstronność zainteresowań badawczych prof. Radwańskiego była ogromna. Objął swoimi badaniami instytucje należące do wszystkich kodeksowych działów prawa cywilnego: części ogólnej prawa cywilnego, prawa rzeczowego, prawa zobowiązań, prawa spadkowego i prawa rodzinnego.

Niezwykle trudno na kilku stronach scharakteryzować najważniejsze tylko osiągnięcia z nadzwyczaj bogatego dorobku naukowego prof. Radwańskiego, zaliczanego bezdyskusyjnie do najznakomitszych polskich cywilistów. U progu kariery nic nie zapowiadało sukcesów w cywilistyce. Jak już wspomniałem, zaczynał swój długoletni związek z nauką od badań historycznych. Podjął je jeszcze w czasie studiów, a następnie na seminarium doktorskim u bardzo cenionego przedstawiciela poznańskiej szkoły historii prawa, prof. Zdzisława Kaczmarczyka. Pod kierunkiem tego cieszącego się dużym autorytetem i prestiżem naukowym historyka Zbigniew Radwański przygotował i obronił w 1950 r. rozprawę doktorską o prawach kardynalnych. Jej publikacja w 1952 r. w postaci monografii *Prawa kardynalne w Polsce* została z uwagą odnotowana przez krytykę, a jak napisał po latach prof. Henryk Olszewski „książka Z. Radwańskiego weszła na dziesiątki lat do naukowego obiegu, pozostając do dziś jedyną monografią na swój temat”². Zbigniew Radwański rzadko wracał do analiz historycznych, chociaż tekst Jego autor-

² H. Olszewski, *Zdzisław Kaczmarczyk 1911-1980*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2005, s. 16.

stwa znalazł się jeszcze w opublikowanej przez PWN w 1968 r. *Historii państwa i prawa Polski 1919-1939*.

W 1950 r. Zbigniew Radwański przeniósł się z Katedry Historii Państwa i Prawa Polskiego do Katedry Prawa Cywilnego i odtąd rozpoczął pracę pod kierunkiem swojego mistrza, ojca poznańskiej cywilistyki (jak sam go określał), prof. Alfreda Ohanowicza. Życie, działalność publiczną i dydaktyczną, a przede wszystkim dorobek naukowy tego wybitnego reprezentanta polskich Ormian, przedstawił prof. Radwański w biografii poświęconej swemu mistrzowi³. Nie bez powodu Radwański zawsze podkreślał pewne szczególne cechy prof. Ohanowicza. Pisał o nim, że wyróżniał się „umiejętnością jasnego przedstawiania problemów, wskazywania w sposób syntetyczny argumentów przemawiających za albo przeciw określonej rozstrzygnięciu oraz jednoznacznego formułowania wniosków. Ponadto potrafił On znakomicie stosować metodę porównawczą, wplatając te rozważania w tok wywodów poświęconych poszczególnym zagadnieniom. Miał też dar rozpoznawania funkcji społecznych, jakim służyć mają instytucje prawa cywilnego i na te okoliczności powoływał się w swojej argumentacji”⁴. Otóż bez wyjątku właściwości te przynależały także Jego uczniowi, Zbigniewowi Radwańskiemu.

W badaniach nad prawem współczesnym podejmował tematy doniosłe i aktualne, o istotnym teoretycznym i praktycznym znaczeniu. Jak sam podkreślał, starał się zajmować instytucjami i problemami zasadniczymi, a nie wątkami pobocznymi. Odwaga intelektualna, solidny warsztat naukowy, zwięzłość i precyzja wypowiedzi przy pogłębionym ujęciu materii to cechy Jego twórczości. Nie sposób pominąć wspaniałej dyscypliny metodologicznej, której znaczenie nieustannie uświadamiał uczniom i współpracownikom. W czasie wykładów, seminariów czy dyskusji naukowych wyróżniał się zdolnością kojarzenia nieraz bardzo odległych zjawisk i syntetycznym formułowaniem sądów, a argumentacja budziła szacunek u uczestników dyskursu. Profesor Zbigniew Radwański należał do przedstawicieli pozytywizmu prawniczego i przywiązywał dużą wagę do norm konstytucyjnych. Zawsze jednak podkreślał potrzebę uwzględniania powszechnie w społeczeństwie akceptowanych wartości moralnych, nawet wówczas, gdy nie są one opatrzone sankcjami prawnymi.

W pierwszym okresie pracy naukowej w Katedrze Prawa Cywilnego poświęcił się głównie analizie problematyki dóbr osobistych i ich ochrony. Już wówczas przejawiał swoje szczególne zainteresowanie instytucjami leżącymi na styku części ogólnej prawa cywilnego i prawa zobowiązań. Zagadnienie cywilnoprawnej ochrony dóbr osobistych

³ Z. Radwański, *Alfred Ohanowicz. Ojciec poznańskiej cywilistyki*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2006, w ramach serii *Magistri nostri*. Profesorowie Wydziału Prawa Poznańskiego Uniwersytetu, pod red. A. Gulczyńskiego.

⁴ Z. Radwański we wstępie do: *A. Ohanowicz. Wybór prac*, opracowanie A. Gulczyński, Warszawa 2007, s. XI.

ma w Polsce bardzo bogatą literaturę, jednak, jak słusznie stwierdził przed laty znamienity polski cywilista prof. Witold Czachórski, „jedną z cennych pozycji w tej materii jest *Zadośćuczynienie pieniężne za szkodę niemajątkową. Rozwój i funkcja społeczna*. Autor sięgnął w niej do literatury historycznej i prawnoporównawczej, poświęcając też wiele uwagi funkcji społecznej tej instytucji, która – jak podkreślił – genezę swą wywodzi z postępowych tendencji humanistycznych XVII i XVIII w. Pełni przy tym funkcję kompensacyjną tam, gdzie przywrócenie stanu poprzedniego nie jest możliwe. Niesie ze sobą elementy wychowawcze. W związku z tym Z. Radwański wypowiedział się za dopuszczalnością stosowania roszczeń pieniężnych jako sankcji z tytułu naruszenia dóbr niematerialnych pokrzywdzonego”⁵. W tej wspaniale udokumentowanej rozprawie podważył powszechnie wówczas obowiązującą tezę o niezgodności kompensacji pieniężnej za szkodę niemajątkową z systemem wartości określanym mianem socjalistycznego. Odwaga intelektualna i zręczność argumentacji Autora przyczyniły się najpierw do zmiany judykatury, a w perspektywie kodeksowej – do zmiany regulacji prawnej. Dzieło to jest uznawane za rozprawę habilitacyjną Profesora, mimo że w tym okresie formalnie nie istniała możliwość takiej kwalifikacji osiągnięć naukowych pracowników uczelni, i w konsekwencji prof. Radwański nigdy nie był doktorem habilitowanym.

Kolejnym obszarem poszukiwań naukowych prof. Radwańskiego były instytucje należące do prawa rzeczowego i obligacyjnego. Najpierw, jeszcze w drugiej połowie lat 50., opublikował wyniki swoich badań dotyczących odrębnej własności lokali i najmu lokali, przy czym monografia z 1961 r. *Najem mieszkań w świetle publicznej gospodarki lokalami* stanowi najwybitniejsze osiągnięcie w tej dziedzinie. Uznanie w piśmiennictwie prawniczym zyskały Jego koncepcje dotyczące podziału praw rzeczowych i obligacyjnych oraz praw bezwzględnych i względnych.

Nie ulega jednak wątpliwości, że najwartościowsze dokonania prof. Radwańskiego zrodziły się podczas analiz zagadnień należących do teorii prawa zobowiązań, a także teorii prawa cywilnego i ogólnej teorii prawa. Jak często podkreślał, to analizy stosunków obligacyjnych stanowiły podstawę rozwoju teorii prawa cywilnego, a ta zawsze pozostawała w ścisłej więzi z ogólną teorią prawa. W zająbiających się obszarach zobowiązań i części ogólnej prawa cywilnego fundamentalne znaczenie mają dwie publikacje. Pierwszą z nich jest monografia *Teoria umów* z 1977 r., opracowanie nieprzeciętnej miary.

To dzieło, bez którego ustaleń nie da się obecnie napisać poprawnie właściwie żadnej pracy naukowej w zakresie prawa kontraktów. Opracowanie obfituje w wiele cennych analiz w przedmiocie podstaw prawnych związania stron zawierających umowę,

⁵ W. Czachórski, *Dobra osobiste i ich ochrona de lege ferenda w prawie cywilnym*, [w:] *Problemy kodyfikacji prawa cywilnego. Studia i rozprawy*. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Zbigniewa Radwańskiego, pod red. S. Sołtysińskiego, Poznań 1990, s. 11.

pojęcia oświadczenia woli, czynności prawnej i umowy, swobody kontraktowania czy też reguł ustalania skutków prawnych umów oraz typologii umów. Kwestie te były często później rozwijane przez prof. Radwańskiego w nowych opracowaniach.

Druga publikacja, *Wykładnia oświadczeń woli składanych indywidualnym adresatom* z 1992 r., jest pierwszą w polskiej literaturze monografią poświęconą wykładni oświadczeń woli. Dla uzasadnienia swoich tez Profesor sięgał do analiz prawno-porównawczych, czerpał z osiągnięć semiotyki i socjolingwistyki. Praca powstała bezpośrednio po zmianach społeczno-ustrojowych w naszym kraju. Jak bardzo często miało to miejsce, także i w tym przypadku prof. Radwański przed innymi dostrzegł pilną potrzebę przystosowania polskiego systemu prawnego do standardów obowiązujących w państwach Europy Zachodniej, a więc państwach o zbliżonym systemie preferencji społecznych i których system prawny od dawna „obsługiwał” gospodarkę rynkową.

Prace prof. Zbigniewa Radwańskiego często miały charakter pionierski. Także dzisiaj wytyczają cywilistom kierunki badań i dla tych badań stanowią punkt odniesienia. O tej cesze Jego badań naukowych niech świadczy fakt, że artykuł poświęcony leasingowi opublikował w 1974 r., a więc ok. 15 lat przed rozwojem tego instrumentu prawnego w Polsce. Spośród wielu opracowań poświęconych umowom nazwanym wyróżnić należy kilka tekstów o poręczeniu, w tym wydany w 1994 i 1996 r. wzorowy, zwięzły komentarz do przepisów Kodeksu cywilnego normujących ten kontrakt.

Ukoronowaniem prac badawczych prof. Radwańskiego w obszarze części ogólnej prawa cywilnego i prawa zobowiązań były zawsze teksty zamieszczane przezeń w cieszących się największym uznaniem środowiska prawniczego publikacjach, a mianowicie w kolejno ukazujących się tomach, najpierw *Systemu prawa cywilnego* (powstał on w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych jako dzieło Polskiej Akademii Nauk oraz Wydawnictwa Ossolineum), a w ostatnim dziesięcioleciu w *Systemie prawa prywatnego*, czyli największym przedsięwzięciu edytorskim Polskiej Akademii Nauk i Wydawnictwa C.H. Beck. Jako naczelny redaktor tego monumentalnego dzieła prof. Radwański doprowadził do powstania prawie wszystkich 20 zamierzonych tomów.

Zawarte w nich opracowania Profesora należą do klasyki literatury cywilistycznej i są powszechnie uznawane za dzieła znakomite. One budowały i umacniały w sposób szczególny pozycję Profesora jako uczonego. Te wybitne, nienagane w formie teksty, lektury obowiązkowe badaczy prawa cywilnego, obejmują bardzo poważne części poszczególnych tomów każdego z Systemów. Nie sposób wskazać chociażby większości, ale trzeba wymienić nowatorskie ujęcie zagadnienia treści i dokonywania czynności prawnych oraz problematykę prawa umów, w tym zwłaszcza zawarcia umowy, pomieszczone w tomach *Systemu prawa cywilnego*. Z kolei w *Systemie prawa prywatnego* powyższą problematykę rozwijał i uzupełniał. Ponadto podjął na nowo problemy systematyki prawa prywatnego, norm prawa cywilnego, wykładni prawa cywilnego oraz szerokie spek-

trum zagadnień związanych ze składaniem oświadczeń woli i dokonywaniem czynności prawnych.

Szczególnie cenne są rezultaty badań Profesora w tych obszarach, gdzie dogmatyka i teoria prawa cywilnego muszą czerpać z prawoznawstwa, a zwłaszcza być intensywnie wspierane przez teoretyków prawa. Profesor Radwański łączy te obszary badań w sposób mistrzowski. Przy weryfikowaniu swych tez twórczo wykorzystuje i rozwija osiągnięcia ogólnej teorii prawa. Trzeba także nadmienić, że z wyników badań Profesora na polu cywilistyki obficie korzystają teoretycy prawa.

Tę dwustronność relacji między nauką prawa cywilnego a ogólną teorią prawa można zauważyć w wielu dziełach Profesora. Wspierany przez osiągnięcia znakomitych teoretyków prawa, żeby tylko przywołać opracowania profesorów: Zygmunta Ziemińskiego, Macieja Zielińskiego, Sławomiry Wronkowskiej-Jaśkiewicz i Stanisława Czepity, sformułował prof. Radwański obiektywistyczną koncepcję czynności prawnej jako skonstruowanej przez system prawny czynności konwencjonalnej podmiotu prawa cywilnego, której treść – co najmniej w podstawowym zakresie – określa jej skutki prawne.

Niejako „po drodze” nakreślił reguły obiektywnej wykładni oświadczeń woli. Wskazał na konieczność ochrony zaufania odbiorcy wobec „woli” (intencji, rozumienia) składającego oświadczenie. Jeżeli ten przy składaniu oświadczenia woli nie dołoży starań, aby je tak ukształtować, aby było zrozumiane przez odbiorcę zgodnie z jego zamiarami, to poniesie tego konsekwencje w postaci przypisania jego oświadczeniu innego sensu, mianowicie tego, jaki mógł wiązać ze złożonym oświadczeniem odbiorca, zgodnie z wzorcem starannego uczestnika obrotu.

Bliska współpraca z teoretykiem prawa prof. Maciejem Zielińskim zaowocowała znakomitym opracowaniem poświęconym stosowaniu i wykładni prawa cywilnego. Przedstawiona w tym dziele współczesna zintegrowana koncepcja wykładni nie tylko stanowi poważny wkład w rozwój nauki prawa, ale wyposaża praktyków i teoretyków prawa w nowoczesne narzędzie pozwalające interpretować teksty prawne. Profesor Radwański zawsze podkreślał, że prawo jest nauką, a przepisy prawne nie są „formułkami do automatycznego stosowania”, lecz wymagają interpretacji, która wyznaczy ich sens.

Problematyka prawa rodzinnego zawsze była niesłychanie bliska prof. Radwańskiemu i dość wcześnie włączył ją do swojego warsztatu badawczego. Należy wymienić Jego teksty poświęcone metodologicznym problemom badań nad rodziną (z 1981 r.), problemom kodyfikacji prawa rodzinnego (z 1983 i 1985 r.), statusowi rodzinnoprawnemu mieszkania (z 1976 i 1979 r.), funkcji pojęcia dobra dziecka (z 1981 r.) czy też wskazać – znowu o pionierskim znaczeniu – opracowanie z 1979 r. zawierające analizę stanowiska prawnego dziecka poczętego w następstwie sztucznego zapłodnienia matki. Jednak zważywszy ogrom opublikowanego dorobku naukowego Profesora, opracowania z zakresu prawa rodzinnego może nie są aż tak bardzo liczne, co może wydawać się dość zas-

kakujące, jeśli uwzględnić wymiar czasu, jaki tym kwestiom poświęcał. Tymczasem wspaniałych, twórczych rezultatów tej właśnie działalności Profesora należy szukać także gdzie indziej. Owe badania nad prawem rodzinnym nadzwyczaj przysłużyły się Jego współpracownikom i uczniom. Trzeba bowiem w tym miejscu powiedzieć, że właśnie nauka prawa rodzinnego zawdzięcza Profesorowi stworzenie w Poznaniu od podstaw ośrodka naukowego, którego badacze, kształceni przez Profesora podczas wspólnej pracy, rozwijają obecnie z sukcesem ten dział prawa cywilnego na wielu polskich uczelniach. Profesor Radwański miał zawsze umiejętność budowania wokół siebie zespołów badawczych, stąd Jego ogromny dorobek w zakresie organizacji badań naukowych, przy czym stworzenie poznańskiego Oddziału w strukturach Polskiej Akademii Nauk, a w nim Zespołu Prawa Rodzinnego, i kierowanie nimi przez długie lata, należy niewątpliwie do tych najcenniejszych osiągnięć.

Z pracą naukową Profesora ściśle wiąże się Jego znaczące oddziaływanie na formację intelektualną studentów i cywilistów młodszego pokolenia. Do osiągnięć Profesora należy więc i to, że Jego twórczość w istotnej mierze kształtuje umysły i postawy badawcze osób, nie tylko młodych, które studiują i zajmują się działalnością naukową na obszarze prawa cywilnego. Głównie kształceniu służą ciągle aktualizowane nowe wydania trzech podręczników akademickich *Prawo cywilne – część ogólna* oraz *Zobowiązania – część ogólna* i *Zobowiązania – część szczególna*. Nie są to skrypty. Wiele zagadnień w nich poruszanych ujętych jest w postaci na tyle pogłębionych analiz prawnych, wzbogaconych o osiągnięcia nauk pozaprawnych, że same te podręczniki zapewniłyby Profesorowi zaszczytne miejsce także w nauce prawa.

Wreszcie trzeba podkreślić znaczący udział Profesora Radwańskiego w doskonaleniu polskiego prawa prywatnego. Ogromną rolę w stanowieniu prawa miało zaangażowanie Jego wiedzy, umiejętności, doświadczenia i autorytetu w pracach nad przygotowaniem projektów ustaw, zwłaszcza wdrażających unormowania unijne, a także podjęcie się trudu kierowania pracami nad nowym kodeksem cywilnym.

Jak już wspominałem, cechą charakterystyczną Alfreda Ohanowicza i innych przedwojennych poznańskich cywilistów, do których szkoły „zapisał się” Zbigniew Radwański, i twórczo ją rozwijał, była jej otwartość na naukę europejską, konfrontowanie polskich rozwiązań prawnych z obcymi systemami prawnymi. Ta tradycja uformowała bardzo kompetentnego, posługującego się językami obcymi badacza, potrafiącego umiejętnie wykorzystać swoje szczególne kwalifikacje zdobyte w Poznaniu i za granicą, gdy zaszła konieczność rozwiązywania złożonych problemów prawnych związanych ze zmianą ustrojową i przemianami społeczno-gospodarczymi po roku 1989, koniecznością stworzenia projektów wielu nowych ustaw o podstawowym znaczeniu dla prawa prywatnego, następnie uchwaleniem Konstytucji RP w 1997 r., a także dążeniem Polski do uzyskania członkostwa we wspólnotach europejskich i przystąpieniem RP do Unii Europejskiej.

Szczególne problemy rodziło zobowiązanie do dostosowania prawa polskiego do ustawodawstwa wspólnotowego (układ stowarzyszeniowy z 1991 r.), a później, przystąpienie Polski do Unii Europejskiej w dniu 1 maja 2004 r., gdy normy unijne stały się od tego momentu składnikiem polskiego systemu prawnego. Ogromne zasługi w usuwaniu piętrzących się wówczas problemów prawnych miał prof. Radwański, kierujący właśnie w tym trudnym czasie najpierw Radą Legislacyjną przy Prezesie Rady Ministrów, a potem Komisją Kodyfikacyjną przy Ministrze Sprawiedliwości. Profesor miał zawsze świadomość, że działalność ustawodawcza jest elementem polityki, ale podkreślał, że nie powinna być partyjna. Sam nigdy nie angażował się w uprawianie polityki i ocenił, że pewne sukcesy, jakie odnosił w działaniach publicznych może zawdzięczać faktowi, iż był „politycznie obojętny”. Natomiast zawsze podkreślał znaczenie, jakie ma weryfikacja wyników badań naukowych w procesie stanowienia i stosowania prawa. Miał olbrzymi udział w dynamizowaniu rozwoju polskiego prawa prywatnego po 1989 r. Jego koncepcje miały charakter inspirujący, a działalność organizacyjna zmuszała innych do przyjęcia równie wysokich standardów pracy.

Niezależnie od prowadzonego „bieżącego naprawiania prawa” prof. Radwański był głęboko przekonany o konieczności podjęcia wysiłku opracowania nowego Kodeksu cywilnego. Przedstawiał bardzo mocną argumentację, wskazując, że poważne zmiany były dokonywane *ad casum* i brak w nich było spojrzenia na całość obowiązującego kodeksu. W takich warunkach doszło do zjawiska określanego dekodyfikacją materii, a więc uregulowania, które powinny znajdować się w kodeksie, zostały umieszczone poza nim, ze szkodą dla jakości regulacji prawnej. Znalazł zrozumienie u wielu przedstawicieli doktryny i praktyki stosowania prawa, a potrzeba podjęcia prac nad nowym kodeksem cywilnym, potwierdzona dokumentami przyjętymi w 2006 r. przez Radę Legislacyjną, wyznaczyła prof. Radwańskiemu kierunek działań w ostatnich latach. Wysiłek podjął ogromny, nie tylko jako przewodniczący Komisji Kodyfikacyjnej, ale także jako nadzwyczaj aktywny uczestnik prac wielu zespołów badawczych powołanych z Jego inicjatywy. I chociaż nowy kodeks nie jest gotowy, to nie ulega wątpliwości, że w dalszych pracach nad tworzeniem prawa cywilnego nie będzie można pominąć ani powstałej pod redakcją prof. Radwańskiego w 2006 r. *Zielonej Księgi*, jak sam ją nazwał „optymalnej wizji Kodeksu cywilnego w Rzeczypospolitej Polskiej”, ani opublikowanej w 2009 r. *Księgi pierwszej Kodeksu cywilnego*, zawierającej jej projekt z uzasadnieniem, ani innych dotychczasowych rezultatów prac o charakterze przygotowawczym w procesie tworzenia prawa, autorstwa samego Profesora, jak i licznego grona Jego współpracowników, którym kierował. Przygotowane przezeń opracowania dotyczące struktury kodeksu, teksty proponowanych przepisów oraz oceny eksperckie są trwałym i godnym najwyższego szacunku osiągnięciem ich Autora.

Dorobek prof. Zbigniewa Radwańskiego jest imponujący. Ogromna erudycja, klarowność przedstawiania złożonych zagadnień, troska o skutki społeczne podejmowanych

decyzji oraz wzgląd na to, co słuszne i sprawiedliwe, a zarazem możliwe do urzeczywistnienia wyróżniały go wśród uczonych. Był wspaniałym nauczycielem akademickim, mistrzem dla kilku pokoleń młodych badaczy prawa prywatnego, autorem ponad 300 publikacji naukowych, o bardzo poważnym walorze teoretycznym i istotnej przydatności dla praktyki stosowania prawa, nadzwyczaj umiejętnym organizatorem i administratorem instytucji publicznych, mocno zaangażowanym w działalność społeczną. Podkreślał często konieczność ciężkiej pracy i myślenia o tym, co się robi. Tak postępował, pracował od rana do wieczora, i do każdego zadania przystępował należycie przygotowany.

Zasługi Profesora doceniła Jego macierzysta uczelnia Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, przyznając mu wiele nagród i wyróżnień, w tym swoje najwyższe uhonorowanie „*Palmae Universitatis Studiorum Posnaniensis*”. Także Uniwersytet Szczeciński wspaniale wyróżnił prof. Radwańskiego, nadając mu tytuł doktora honoris causa. Profesor Zbigniew Radwański został uhonorowany wieloma orderami i odznaczeniami państwowymi.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej w uznaniu znamienitych zasług dla rozwoju współczesnej polskiej cywilistyki, za wybitne osiągnięcia w pracy naukowej i znaczący wkład do praktyki stanowienia i stosowania prawa oraz istotny udział w dostosowaniu polskiego systemu prawnego do prawa Unii Europejskiej uhonorował prof. Zbigniewa Radwańskiego najwyższym polskim odznaczeniem, Orderem Orła Białego. W podziękowaniu, jakie Profesor wygłosił na Zamku Królewskim w Warszawie, zawarł przekonanie, którym kierował się w swoim działaniu, uważając że „rozwoj nauki twórczej i rzetelnej oraz edukacji, nie tylko efektywnej, lecz także przystosowanej do potrzeb społecznych uznać należy za ważną drogę prowadzącą do kształtowania kultury polskiej oraz dobrobytu powszechnego”.

Wrodzone talenty i niebywała pracowitość pozwoliły prof. Zbigniewowi Radwańskiemu wyznaczyć kolejnym pokoleniom cywilistów wzorzec, tyle godny, co trudny do naśladowania. Był moim Mistrzem, Nauczycielem i Wychowawcą od ponad czterech dziesięcioleci. Niech tych kilka słów Jemu poświęconych będzie wyrazem olbrzymiej wdzięczności, jaką odczuwam wobec Niego.

Professor Zbigniew Radwański 1924-2012

On December 20, 2012 died at the age of 88 Zbigniew Radwański, Professor of Law, an outstanding lawyer, widely recognized authority in the field of private law, co-founder of the modern Polish civil law. Professor Radwański spent his academic career (1949-1994) at the Adam Mickiewicz University in Poznań. He served as its Chancellor between 1982 and 1984. He organised and became chair of the Poznań Branch of the Institute of Legal Studies of the Polish Academy of Sciences. He also established himself as a respected legislator. For many years he

presided the Legislative Council acting under the Prime Minister (1986-1992) and the Civil Law Codification Commission acting under the Minister of Justice (1997-2010). Recognised as one of the most notable specialist in the Polish civil law, he has published more than 300 research articles and scientific papers. Among his most important works are: *Zadośćuczynienie pieniężne za szkodę niemajątkową. Rozwój i funkcja społeczna* [Compensation for non-pecuniary damage. Its development and social function], 1956, *Teoria umów* [Theory of contracts], 1977, *Wykładnia oświadczeń woli składanych indywidualnym adresatom* [Interpretation of declarations of will given to individuals], 1992. In recent years, he was a co-author and the chief editor of the *System of Private Law*, C.H. Beck., leading to the publication of almost all twenty planned volumes devoted to the entire Polish private law. Zbigniew Radwański was awarded Poland's highest distinction, the Order of the White Eagle.

Key words: Zbigniew Radwański, professor, civil law, theory of law, declaration of will, contract, codification, legislation